

Horyzonty Polityki
2024, Vol. 15, N° 51

DOMINIKA LISZKOWSKA

<http://orcid.org/0000-0001-6312-341X>
Politechnika Koszalińska
dominika.liszkowska@tu.koszalin.pl

DOI: 10.35765/HP.2498

Dyplomacja humanitarna jako wyznacznik „normatywnej potęgi” Turcji

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Ukazanie dystynktywnych cech polityki zagranicznej Turcji, które pozwalają na określenie roli tego państwa jako normatywnej potęgi w stosunkach międzynarodowych.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: W artykule dokonano analizy dyplomacji humanitarnej Turcji i wartości związanych z tą formą działania w polityce zagranicznej w celu sprawdzenia, czy na jej podstawie można określić normatywną potęgę państwa.

PROCES WYWODU: W pierwszej części artykułu omówiono pojęcia pomocy humanitarnej oraz dyplomacji humanitarnej oraz wskazano wartości normatywne, na których oparte są te dwie formy. Dzięki temu możliwe staje się zrozumienie ich znaczenia dla zmian, które zaszły w środowisku międzynarodowym pod wpływem działań Turcji. W dalszej części artykułu dokonano analizy tureckiego modelu dyplomacji humanitarnej i przytoczono przykład Somalii, w której elementy tego modelu implementowano w największym stopniu.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Dyplomacja humanitarna daje Turcji możliwość określenia swojej pozycji i roli jako apolitycznego i bezinteresownego donatora, który podejmuje działania normatywne w stosunkach międzynarodowych. Turecki model dyplomacji humanitarnej i polityki zagranicznej wykracza jednak poza pomoc humanitarną, łącząc tę formę z projektami rozwojowymi (wymagającymi długoterminowego zaangażowania), umowami biznesowymi, kwestią budowania pokoju oraz stabilnych stosunków politycznych

Sugerowane cytowanie: Liszkowska, D. (2024). Dyplomacja humanitarna jako wyznacznik „normatywnej potęgi” Turcji. *Horyzonty Polityki*, 15(51), 307–326. DOI: 10.35765/HP.2498.

z partnerami. To wszystko pozwala na określenie tureckiej polityki zagranicznej zarówno jako humanitarnej, jak i przedsiębiorczej.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Zasady, na których oparta została dyplomacja humanitarna, pozwalają na określenie aktorów wykorzystujących tę formę działania potęgami normatywnymi. Kategoria ta wymaga dalszych analiz dotyczących jej wykorzystania w polityce zagranicznej państw.

SŁOWA KLUCZOWE:

Turcja, dyplomacja humanitarna, potęga normatywna, miękka siła, pomoc humanitarna

Abstract

HUMANITARIAN DIPLOMACY AS A DETERMINANT
OF TURKEY'S "NORMATIVE POWER"

RESEARCH OBJECTIVE: The aim is to show the distinctive features of Türkiye's foreign policy, which make it possible to define the role of this state as a normative power in international relation.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The article analyzes Turkish humanitarian diplomacy and the values related to this form of action in foreign policy. Thanks to this, it will be possible to check whether it is possible to determine the normative power of the state on its basis.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The first part of the article discusses the concept of humanitarian aid and humanitarian diplomacy. The normative values on which these two forms are based are also indicated. This will make it possible to understand their significance for the changes that have occurred in the natural environment under the influence of Turkish activities. In the further part of the article, the Turkish model of humanitarian diplomacy is analyzed and the example of Somalia is cited (because in this country the elements of the Turkish model of humanitarian diplomacy were implemented to the greatest extent).

RESEARCH RESULTS: Humanitarian diplomacy gives the opportunity to define the position and role of Türkiye as an apolitical and selfless donor that enables normative action in international relations. However, the Turkish model of humanitarian diplomacy and foreign policy goes beyond humanitarian aid, combining this form with development projects (requiring long-term commitment), business deals, peace-building, and stable political relations with partners. All this allows Türkiye's foreign policy to be described as both humanitarian and entrepreneurial.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS:

The principles on which humanitarian diplomacy is based make it possible to define the actors using this form of action as normative powers. This category requires further analysis regarding its use in the foreign policy of states.

KEYWORDS:

Türkiye, humanitarian diplomacy, normative power, soft power, humanitarian aid

WSTĘP

Potęga normatywna to koncepcja, której badacze poświęcili szczególne miejsce w zakresie ukazania roli Unii Europejskiej (UE) i jej tożsamości w stosunkach międzynarodowych. Zwolennik teorii konstruktywizmu społecznego Ian Manners zaproponował teoretyczne ujęcie sposobu, w jaki UE kształtuje środowisko międzynarodowe, nie tyle za pomocą instrumentów materialnych, ile poprzez siłę atrakcyjności projektu europejskiego (Skolimowska, 2015, s. 112). Normatywna potęga charakteryzuje się stosowaniem przez UE wspólnych zasad oraz dążeniem celowo lub nieumyślnie do legitymizacji „normalności” i stworzenia ideowej zmiany wśród podmiotów trzecich. Władza normatywna oznacza zatem nie tylko określony rodzaj podmiotu w polityce międzynarodowej, ale związana jest także z określonym celem, którym jest ustanawianie pewnych standardów (Manners & Diez, 2007, s. 175). Choć na pierwszy rzut oka podobnie funkcjonują też inni aktorzy sceny globalnej, to specyfika UE polega na tym, że jej działania w ogromnym stopniu opierają się na zestawie określonych wartości, które przyjęła oficjalnie jako ideologiczno-prawną podstawę dla swoich stosunków ze światem zewnętrznym. Aktor ten, nie rezygnując z realizowanych przez siebie różnorodnych interesów politycznych czy gospodarczych, funkcjonuje jako podmiot międzynarodowy, który w największym stopniu opiera swoją działalność na podstawach normatywnych (Barburska, 2016, s. 71).

„Koncepcja potęgi normatywnej, w jej idealnej lub najczystszej formie, jest raczej ideowa, aniżeli materialna czy fizyczna” (Manners, 2009, s. 2). W związku z powyższym można przyjąć, że jest to typ idealny rozumiany przez Maxa Webera jako obraz myślowy,

który nie stanowi ani historycznej rzeczywistości, ani tym bardziej rzeczywistości właściwej. Nie istnieje zatem po to, by służyć jako schemat, do którego porównywana jest rzeczywistość, tylko jako czyste pojęcie graniczne. Ma ono skonfrontować ze sobą rzeczywistość w celu wyeksponowania pewnych istotnych części składowych jej empirycznej zawartości (Weber, 2004, s. 175). Niezależnie zatem od zastosowania samego pojęcia potęgi normatywnej najważniejsza staje się jego funkcja, która sprowadza się do możliwości identyfikacji odrębnych stanowisk badawczych, rozróżnianych w odniesieniu do podstawowych założeń współtworzących pierwotny sposób definiowania tego pojęcia i jego interpretację, jako przedmiotu badań stosunków międzynarodowych (Nocoń, 2017, s. 18).

Debata na temat władzy normatywnej, która koncentrowała się przede wszystkim na UE, wynikała częściowo z faktu jej bardzo euro- czy zachodniocentrycznego charakteru (Futák-Campbell & de Sauvage Nolting, 2022). Jednak w kolejnych latach normatywność polityki zagranicznej innych podmiotów stosunków międzynarodowych była przedmiotem m.in. pracy zbiorowej pod redakcją Nathalie Tocci *Who is a Normative Foreign Policy Actor? The European Union and its Global Partners* (2008). Wykorzystując teorie obejmujące miękkie instrumenty w polityce zagranicznej, autorzy dokonali analizy działania takich podmiotów jak: Stany Zjednoczone, Chiny, Rosja czy Indie. W kolejnych latach również polityka zagraniczna Turcji stała się przedmiotem badań dotyczących potęgi normatywnej tego aktora wobec muzułmańskich społeczności w czasie arabskiej wiosny (Emrer Parlal Dal, 2013; Beatrix Futák-Campbell oraz Hylke de Sauvage Nolting, 2022).

W niniejszym artykule dokonano z kolei analizy dyplomacji humanitarnej i wartości związanych z tą formą działania w polityce zagranicznej w celu sprawdzenia, czy na jej podstawie można określić normatywną potęgę państwa. W pracy posłużono się przykładem Turcji, która w ostatnich latach stworzyła swoisty model dyplomacji humanitarnej, stanowiący wzór dla innych podmiotów sceny międzynarodowej. Celem analizy jest zatem ukazanie dystynktywnych cech tego podmiotu w zakresie polityki zagranicznej, które pozwalają na określenie jego roli jako normatywnej potęgi w stosunkach międzynarodowych.

POMOC HUMANITARNA I HUMANITARYZM JAKO WYZNACZNIKI POTĘGI NORMATYWNEJ PODMIOTÓW STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH

Pomoc humanitarna to pojęcie kompleksowe, obejmujące wiele obszarów takich jak schronienie, warunki sanitarne, żywność i woda. Wojna domowa w Syrii była punktem zwrotnym w sensie ponownego zdefiniowania i rozszerzenia przez społeczność międzynarodową koncepcji pomocy humanitarnej. W ten sposób działania podjęły zarówno międzynarodowe organizacje pomocowe, jak i państwa dyplomacji humanitarnej (Sadik & Zorba, 2017, s. 15). W związku z rosnącą liczbą podmiotów poszkodowanych przez katastrofy naturalne i konflikty zbrojne, a także z apelami kierowanymi przez nie do społeczności międzynarodowej państwa zostały poniekąd zmuszone do podejmowania reakcji, stając się najważniejszymi dawcami pomocy humanitarnej. Poszczególni aktorzy włączają się jednak w działania pomocowe w różnym stopniu, a ich motywy nie zawsze są bezinteresowne. Do uwarunkowań wewnętrznych wpływających na bardziej aktywną bądź pasywną postawę państw zaliczyć można stopień rozwoju gospodarczego, system polityczny oraz identyfikowanie interesów. Tradycyjnie w momencie pojawienia się kryzysów humanitarnych postulaty o pomoc kierowano do wysoko rozwiniętych państw demokratycznych. W ostatnich latach wzrosły jednak oczekiwania wobec grupy podmiotów odnotowujących znaczące postępy gospodarcze (tzw. *emerging powers* – Brazylia, Chiny, Indie), a także wobec państw bogatych w surowce naturalne (Katar, Zjednoczone Emiraty Arabskie) (Bieńczyk-Missala, 2016, s. 101; De Lauri, 2018).

Pomoc humanitarna stała się m.in. okazją do zadbania o wizerunek poszczególnych państw i wzmocnienia ich pozycji w stosunkach międzynarodowych. Sfera pomocy humanitarnej stanowi bowiem symbol empatii, bezinteresowności, a często wręcz heroizmu. Ten wizerunek związany z pomocą humanitarną nie traci na znaczeniu. Wystarczy wspomnieć w tym miejscu o licznych sytuacjach, w których pracownicy i wolontariusze organizacji humanitarnych zostali zarażeni trudno uleczalnymi chorobami czy stracili życie lub zostali ranni podczas konfliktów zbrojnych, w wyniku wstrząsów wtórnych

po wielkich trzęsieniach ziemi (Grzebyk, Mikos-Skuza, 2016 s. 8). Pomoc humanitarna stanowi zatem odzwierciedlenie pracy na rzecz ideałów i uniwersalnych zasad niezależnie od interesów konkretnych aktorów politycznych.

Podmioty udzielające pomocy ludności znajdującej się w nagłej potrzebie odwołują się do zasad humanitaryzmu oraz solidarności w stosunkach międzynarodowych, a także potrzeby zapewnienia ochrony praw człowieka. Istotne jest ukazanie dystynktywnych cech działań związanych z pomocą humanitarną a tych, które określić można jako pomoc rozwojowa. Podstawowe atrybuty odróżniające oba te pojęcia to cel, czas oraz miejsce. Z założenia pomoc humanitarna ma za zadanie ratowanie życia i łagodzenia cierpienia w następstwie konkretnych wydarzeń, o względnie krótkookresowym wymiarze czasu (trwa zwykle nie dłużej niż dwa lata). Udzielanie pomocy ma miejsce w rejonach objętych kryzysem niezależnie od stopnia ich rozwoju gospodarczego. Z kolei pomoc rozwojowa ma ułatwić rozwój gospodarczo-społeczny oraz polityczny w następstwie problemów systemowych w długiej perspektywie czasowej wyłącznie w krajach rozwijających się. Ważna jest też różnica w zakresie zasad działania. W związku z tym, że pomoc humanitarna wywodzi się z koncepcji humanitaryzmu oraz praw fundamentalnych i uniwersalnych, a celem pomocy ma być chęć ulżenia w cierpieniu potrzebującym, nie powinna być instrumentem polityki zagranicznej państwa. Jej podstawę stanowią zasady humanitaryzmu, neutralności, bezstronności i niezależności od wszelkich wpływów czy względów politycznych, militarnych bądź gospodarczych (Grzebyk & Mikos-Skuza, 2016 s. 10). Natomiast pomoc rozwojowa, chociaż odwołuje się do zasady solidarności, to stanowi jeden z instrumentów służących państwu do osiągnięcia celów politycznych na arenie międzynarodowej. Jednak również neutralność humanitarna jest często kwestionowana przez naukowców i praktyków, co wynika m.in. z ukrytych założeń politycznych (De Lauri, 2018). Zatem pomoc humanitarna może także okazać się istotnym narzędziem służącym do realizacji doraźnych czy długoterminowych interesów poszczególnych podmiotów (Bieńczyk-Missala, 2016, s. 99). Państwo humanitarne (*humanitarian state*) ma bowiem istotne implikacje dla priorytetów polityki zagranicznej, stanowiąc w rzeczywistości strategiczną koncepcję.

KONCEPCJA DYPLOMACJI HUMANITARNEJ W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH

Koncepcja dyplomacji humanitarnej zrodziła się pierwotnie w związku z działaniami organizacji o charakterze humanitarnym, przede wszystkim Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża (ICRC/MKCK). Odnosiła się ona do potrzeby zaangażowania dyplomacji w relacjach organizacji pozarządowych z podmiotami państwowymi w kontekście kryzysu humanitarnego.

W przeszłości terminy „dyplomacja” oraz „humanitarny” określone zostały jako zasady niekompatybilne. Wynikało to z faktu, iż słowo „humanitarny”, wywodzi się z najbardziej podstawowej i fundamentalnej zasady humanitaryzmu, którą należy rozumieć jako „zasadę niezbędną”, bowiem „stanowi wyraz głębokiej motywacji [organizacji humanitarnych] [i to z niej] wywodzą się wszystkie inne zasady”. Z kolei pojęcie „dyplomacja” zbyt mocno powiązано ze światem polityki, przez co mogło nie odzwierciedlać działalności organizacji pomocowych (PCK, 2020, s. 2). Niemniej jednak jest to termin na tyle szeroki, że opisuje cel, jakim jest znalezienie rozwiązania danego problemu dotyczącego zwykle państw lub jednostek. Można przyjąć zatem, że dyplomacja stanowi pewną strategię i może zostać zastosowana w celu wprowadzania rozwiązania zaspokajającego potrzeby ludzi będących w potrzebie. Jak zauważa Lakhdar Brahimi,

wymaga [ona] umiejętności zdefiniowania własnych celów oraz jednocześnie, bycia świadomym poglądów, interesów, warunków i celów strony przeciwnej (Minear & Smith, 2017, s. XIV).

Zgodnie z definicją dyplomacji humanitarnej opracowanej przez ICRC koncepcja ta umożliwi państwom zdobycie wiedzy na temat problemów, które dotyczą ludzi, i na dzieleniu się tą wiedzą ze społecznością międzynarodową. Polega ona m.in.

na przekonywaniu ważnych osobistości oraz liderów opinii publicznej do działania, w każdym czasie, w interesie osób potrzebujących, z poszanowaniem fundamentalnych zasad humanitarnych (PCK, 2020, s. 2).

Dyplomacja humanitarna powstaje w sytuacji nadzwyczajnej i zajmuje się problemami podmiotów niepaństwowych. Chociaż jej obowiązki nie są do końca jasne, to niektóre z nich zostały unormowane czy powszechnie przyjęte, jak np. zapewnienie ochrony praw człowieka ludności znajdującej się w trudnej sytuacji, czy promowanie przestrzegania międzynarodowego prawa humanitarnego w jeszcze większym stopniu (Sadik & Zorba, 2017, s. 15–16). Poza tym, że dyplomacja humanitarna korzysta z imperatywu humanitarnego w celu zapewnienia w szybkim tempie bezpieczeństwa ludności w sytuacjach nadzwyczajnych oraz ułatwienia dystrybucji pomocy, to podobnie jak dyplomacja tradycyjna korzysta z zasad prawa międzynarodowego i ma kilka ważnych zadań. Można wymienić wśród nich zbieranie informacji (monitorowanie programów pomocowych, promowanie poszanowania prawa międzynarodowego) (De Lauri, 2018), negocjacje (dotyczące obecności organizacji humanitarnych czy dostęp do ludności cywilnej potrzebującej ochrony), komunikację (angażowanie się w rzecznictwo na rzecz szerszych celów humanitarnych).

TURCJA JAKO „SOFT POWER”

Już na początku lat 90. XX w. Samuel Huntington stwierdził, że Turcja posiada atrybuty, aby stać się podstawowym państwem islamu i po powrocie do swoich religijnych korzeni „może zacząć przewodzić światu islamskiemu w kontrze do innych cywilizacji” (Tekin, 2005, s. 291). Założenie takie zawiera też koncepcja „strategicznej głębi” Ahmeta Davutoğlu z 2014 r., na której oparta jest realizowana w ostatnich latach polityka zagraniczna Turcji. Zgodnie z tą koncepcją wyjątkowe położenie geograficzne („głębina geograficzna” wynikająca z usytuowania na styku trzech kontynentów), a także bogaty dorobek cywilizacyjny związany z osiągnięciami Imperium Osmańskiego predestynują to państwo do odgrywania zasadniczej roli na obszarze określanym jako świat muzułmański (Niemić, 2019, s. 1). Chociaż swoje cele aktor ten realizuje wielotorowo, to ważnym elementem jego strategii stała się stabilizacja regionu oraz budowa swojej międzynarodowej pozycji lidera w świecie islamu za pomocą aktywnej dyplomacji oraz związków gospodarczych i kulturowych.

Pomimo tego, że położenie geopolityczne i wyzwania związane z bezpieczeństwem wewnętrznym nie dają Turcji możliwości całkowitej rezygnacji z narzędzi jej „twardej siły” (Szyszlak, 2021, s. 178), to w swojej polityce zagranicznej państwo to stosuje liczne instrumenty „miękkie” pozwalające na określenie jego roli jako *soft power* w stosunkach międzynarodowych. Podniesienie rangi konstruktywnej pozycji Turcji na arenie międzynarodowej było możliwe m.in. przez odrzucenie w 2003 r. poparcia amerykańskiej inwazji na Irak (Altunışık, 2022b, s. 3), a także zaangażowanie mediacyjne w licznych konfliktach (m.in. Ukrainy z Rosją). Atrakcyjność Turcji zwiększyła też jej polityka rozwojowa oraz dyplomacja humanitarna. Ponadto państwo to przyjmuje największą liczbę uchodźców na świecie i w zakresie udzielanej pomocy humanitarnej jest w ostatnich latach światowym liderem.

Dążąc do bycia podmiotem światowym, Turcja głęboko zaangażowała się w politykę, w której polityczny priorytet nadany został działaniom w zakresie współpracy na rzecz rozwoju i pomocy humanitarnej. Polityczna wola aktywnego zaangażowania w rozwiązywanie takich problemów spotkała się z pozytywnym odzewem w ciągu mniej niż dziesięciu lat, szczególnie biorąc pod uwagę tempo oraz skuteczność tureckich działań. Stosowanie licznych instrumentów „miękkich” w ramach tureckiej polityki zagranicznej podniosło międzynarodową pozycję Turcji i poszerzyło jej wpływy m.in. na Bliskim Wschodzie, Bałkanach Zachodnich, a także w części państw Afryki.

HUMANITARNA DYPLOMACJA JAKO WYZNACZNIK NORMATYWNEJ POTĘGI TURCJI

Konceptualizacja dyplomacji humanitarnej, realizowanej w Turcji przez rządzącą od 2002 r. Partię Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP), ma zarówno wymiar historyczny, jak i polityczny. Wymiar historyczny definiuje i uzasadnia tę formę działania trwałą tradycją pomocy humanitarnej, która wywodzi się z historii i kultury Turcji. Pomoc krajom w trudnej sytuacji, powstałej w wyniku klęsk żywiołowych, wojny czy ubóstwa jest traktowana jako obowiązek humanitarny oraz ważny element budowania stabilnej społeczności międzynarodowej

(Ministry of Foreign Affairs, 2023b) (przez co ustanawia dyplomację humanitarną w rzeczywistości podejściem do polityki zagranicznej, a nie wyłącznie jej narzędziem). W swojej argumentacji AKP wielokrotnie podkreślała „głęboko zakorzoną przeszłość” państwa, które ponosi odpowiedzialność wobec ludzi żyjących na byłych terenach Imperium Osmańskiego, a także ambicje rekonstrukcji globalnej tureckiej tożsamości jako wschodzącego przywódcy świata muzułmańskiego. W tym kontekście w literaturze pojawiają się m.in. opinie, że AKP przywłaszczyła sobie termin „dyplomacja humanitarna” do opisu swojej polityki zagranicznej, ukształtowanej i motywowanej polityką wewnętrzną partii, globalnymi ambicjami i tożsamością religijną (Altunışık, 2019, s. 1).

Z kolei wymiar polityczny tureckiej dyplomacji humanitarnej wyznaczony jest poprzez treść humanitarnej polityki zagranicznej Ankary. Jest ona wyjaśniana potrzebą wynikającą z nadejścia nowej ery światowej i koniecznością podjęcia działań po upadku ładu powojennego oraz „zachodniocentrycznego porządku światowego”. W wielobiegunowej erze, w której w obrębie poszczególnych regionów wyłaniają się nowi gracze, Turcja miała ukazać się w odmiennej roli aktora, który „jest orędownikiem sprawiedliwości, sumienia i uczciwości” (Altunışık, 2019, s. 3). Dyplomacja humanitarna stanowi jeden z głównych elementów działania Turcji na arenie międzynarodowej od drugiej dekady XXI w. Po raz pierwszy termin ten został użyty do opisu tureckiej polityki zagranicznej przez Davutoğlu w styczniu 2013 r. w trakcie V Dorocznej Konferencji Ambasadorów. W swoim przemówieniu inauguracyjnym uzasadniał on, iż wybrał koncepcję dyplomacji humanitarnej, ponieważ odzwierciedla ona współczujący i kompetentny charakter państwa i przedstawia zorientowaną na człowieka naturę tureckiej polityki zagranicznej, łączącej interesy z wartościami (Ministry of Foreign Affairs, 2023a). Jedną z najważniejszych konsekwencji takiego pojmowania polityki stało się aktywne wykorzystanie dyplomacji humanitarnej (Sadık & Zorba, 2017, s. 18), która stanowić ma nie tylko pomoc humanitarną, ale bardziej kompleksową misję. W celu wdrażania lepszej i bardziej kompleksowej polityki zwiększającej odporność, a także zdolność krajów otrzymujących pomoc do samodzielnego stawienia czoła kryzysom humanitarnym, nieuniknione okazało się powiązanie pomocy humanitarnej z rozwojem (Ulusoy, 2023, s. 733).

Poza tym, że Turcja jest międzynarodowym darczyńcą, jest też krajem dotkniętym kryzysami humanitarnymi, co umożliwia jej lepsze rozumienie światowego systemu humanitarnego (Ulusoy, 2023, s. 733). Wykorzystanie dyplomacji humanitarnej odbywa się zatem na trzech poziomach. Pierwszy z nich jest związany z obywatelami Republiki. W tym przypadku wzmocnienie potęgi następuje poprzez poprawę ich życia. Drugi poziom dotyczy działań zorientowanych na ludzi żyjących w obszarach problematycznych. Kryzysy i to, co dzieje się gdziekolwiek na świecie, wymaga polityki zorientowanej na pomoc humanitarną. Choć Turcja szanuje granice i prawo międzynarodowe, to dyplomacja humanitarna pozwala na wykraczanie poza własne terytorium i podjęcie działań w tych częściach świata, w których istnieje taka potrzeba. Trzeci poziom kategoryzacji związany jest z działalnością Ankary na poziomie globalnym, m.in. w ramach systemu ONZ. Ten poziom działań ukazuje zakres tureckiej dyplomacji humanitarnej, który obejmuje bardzo szeroki obszar geograficzny (Sadık & Zorba, 2017, s. 19).

Za sprawą działalności Turcji ukazuje się pewne istotne rozróżnienie między tzw. darczyńcami tradycyjnymi i wschodzącymi. Polityka Ankary z jednej strony wykazuje podobieństwa i różnice z tzw. liberalnym modelem budowania pokoju i państwowości tradycyjnych darczyńców. Jednak w jej podejściu przyjęto koncepcję humanitaryzmu opartą na normach, co nie jest aż tak jednoznaczne w przypadku darczyńców z Zachodu (Altunışık, 2022a, s. 2). Inną cechą wyróżniającą Turcję jest też „świadomość” i troska o odbiorców pomocy, które angażują ich na równych zasadach. Ponadto turecka elita polityczna, urzędnicy oraz organizacje pomocowe odwołują się często do „sumienia”, „doceniania życia ludzkiego”, a także „pomocy uciesnionym i ofiarom”. Są to czynniki napędzające dyplomację humanitarną i przez to Turcja definiuje siebie jako aktora „oredującego za sprawiedliwością, sumieniem i uczciwością”.

Analiza tureckiego modelu wykazała kilka istotnych cech kampanii pomocowych. Pierwsza z nich zgodna jest z zasadą niezależności pomocy humanitarnej, która mówi, że wyłącznym jej celem jest łagodzenie cierpienia i ratowanie życia ludzi. Pomoc humanitarna nie może służyć innym celom, przez co podejście Turcji skoncentrowane jest na człowieku, stabilności regionu i dobrobycie ludzi. Tureckie rozumienie dyplomacji humanitarnej stawia człowieka

w jej centrum, niezależnie od narodowości, religii czy pochodzenia etnicznego (Türkcan & Çetin, 2018, s. 5). Założenie to zgodne jest z kolei z zasadą neutralności oraz bezstronności pomocy humanitarnej. Neutralność jako wartość pomocy stanowi, iż darczyńca nie może faworyzować żadnych grup ludności, przez co istotne jest jego nieangażowanie się w spory religijne, polityczne, rasowe czy ideologiczne i nieopowiadanie się za żadną ze stron konfliktu. Zgodnie z zasadą bezstronności pomoc humanitarna jest dostarczana wyłącznie w zależności od potrzeb i bez żadnej dyskryminacji, czyli bez względu na narodowość, rasę czy wyznanie. W tym przypadku decydujące znaczenie ma sama potrzeba udzielenia pomocy.

Sukces modelu tureckiego polega m.in. na tym, że nie narzuca on polityki i nie ingeruje w procesy decyzyjne krajów, a raczej skupia się na wspieraniu ludzi. Ponadto zapewnia on kompleksowe i integracyjne ramy, w których zarówno agencje państwowe, jak i niepaństwowe (organizacje pozarządowe, charytatywne, przedsiębiorstwa i organizacje społeczeństwa obywatelskiego), biorą czynny udział w podejmowanych działaniach. Bardzo istotne znaczenie w prowadzeniu operacji humanitarnych na całym świecie ma m.in. Turecki Czerwony Półksiężyc (Türkiye Kızılay Derneği). Stanowi on największą humanitarną organizację działającą w Turcji i część Międzynarodowego Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycza. Organizacja założona została 11 czerwca 1868 r. jako Osmańskie Towarzystwo Pomocy Rannym i Chorym Żołnierzom (tur. Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti) (Türk Kızılay, 2023a). W ciągu ostatnich 10 lat podejmowała reakcje na klęski żywiołowe i katastrofy spowodowane przez człowieka w 138 różnych krajach. Akcje obejmowały państwa takie jak Palestyna, Sudan, Indonezja, Sri Lanka, Kirgistan, Kosowo, Somalia i Pakistan (Türk Kızılay, 2023b). Choć organizacja stanowi jednostkę autonomiczną, a jedną z fundamentalnych wartości, na których oparto jej działalność, jest niezależność (pozostałe to: człowieczeństwo, bezstronność, neutralność, jedność, wolontariat, powszechność), to sama określa siebie jako „pomocnika rządu w zakresie pomocy humanitarnej” (Turkish Red Crescent, 2022, s. 20–21).

Poza organizacjami pozarządowymi wspomnieć należy również o agencjach rządowych biorących udział w działaniach humanitarnych i pomocy rozwojowej. Jedną z nich jest ustanowiona przy

Ministerstwie Kultury i Turystyki – Agencja Rozwoju Współpracy Międzynarodowej Turcji (TİKA). Działająca od 1992 r. agencja stała się początkowo pośrednikiem wykonawczym polityki zagranicznej w krajach, łączących z Turcją wspólne wartości. Po objęciu rządów przez AKP TİKA rozszerzyła obszar swojej działalności, podejmując projekty w ok. 160 krajach i obecnie działa na całym świecie za pośrednictwem 62 biur, zlokalizowanych w 60 krajach na 5 kontynentach.

Kultywowanie nowej formy pomocy w ramach współpracy międzynarodowej było wynikiem instytucjonalnych, proceduralnych i politycznych oddziaływań. Reorganizacja i mobilizacja organizacji pomocowych oraz udzielanie im rekomendacji, a także bezpośrednie zaangażowanie znaczących polityków i urzędników stały się ważnym politycznym aspektem przepisywanym tureckim działaniom pomocowym. 26 września 2013 r. Sekretarz Generalny ONZ, przemawiając na Światowym Szczycie Humanitarnym 68. Zgromadzenia Ogólnego ONZ, pochwalił międzynarodową działalność pomocową Turcji i zadeklarował, że będzie ona gospodarzem pierwszego Światowego Szczytu Humanitarnego w 2016 r. Tureckie władze przyjęły wówczas z zadowoleniem deklarację, określając szczyt jako „najbardziej znaczący, jaki [miał odbyć] się w [ich państwie]” (Haşimi, 2014, s. 138). Decyzja o organizacji wydarzenia o takim znaczeniu, razem z próbą pomocowego zaangażowania się w niszowych obszarach, „potwierdziły polityczne ambicje [...] Turcji jako średniej potęgi” (Wódka, 2015, s. 283). W wyniku zmieniającej się polityki XXI w. „średnie” czy „wschodzące” mocarstwo zyskało zatem szansę odgrywania istotnej roli w polityce międzynarodowej.

Jak zauważa Antonio De Lauri, w rzeczywistości „dyplomacja humanitarna” stała się użytecznym terminem wyjaśniającym zaangażowanie w momencie, gdy turecka polityka zagraniczna nie była już w stanie sprostać wymogom rozwoju regionalnego i globalnego. Za jej pośrednictwem Ankara zyskała możliwość „legalnego wjazdu” do stref niestabilnych (De Lauri, 2018), a rosnący humanitaryzm stworzył zarówno szanse, jak i wyzwania w zakresie dalszych planów rozwojowych i współpracy w obszarze bezpieczeństwa w Azji i Afryce. Z kolei Meliha Benli Altunışık wykazała, że turecka dyplomacja humanitarna jest zgodna z „koncepcją roli narodowej” w dwupoziomowym aspekcie relacyjnym (Altunışık, 2022a, s. 4). Z jednej strony rząd AKP wykorzystał ją do zdobycia statusu na

arenie międzynarodowej. Z drugiej z kolei za sprawą dyskursywnego odróżnienia się od „innych”, poprzez zbudowanie tożsamości określanej jako „autentyczna” możliwe stało się implementowanie założeń dyplomacji humanitarnej do polityki wewnętrznej państwa.

SOMALIA JAKO MIEJSCE „BUDOWY MODELU” DYPLOMACJI HUMANITARNEJ TURCJI

Za punkt zwrotny we wzroście znaczenia Turcji jako światowego supermocarstwa humanitarnego (Gilley, 2015, s. 38) uznaje się rok 2011. Wówczas Somalię, będącą państwem „bezprawia”, wojny domowej oraz głodu, znaczna część społeczności międzynarodowej uznawała za strefę zakazaną. Latem w trakcie ramadanu (co symbolicznie podkreślało wspólną religijną tożsamość obu państw) (Wódka, 2019, s. 280) wizytę w Somalii złożył premier Erdoğan, krytykując narody zachodnie za doprowadzenie do upadku tego państwa.

Był to początek największej tureckiej akcji humanitarnej w historii. Suma darowizn publicznych oraz funduszy państwowych w ciągu zaledwie dwóch miesięcy osiągnęła kwotę 300 mln dolarów, a dzięki organizacji nadzwyczajnego posiedzenia Organizacji Współpracy Islamskiej (OIC) możliwe stało się zebranie 350 mln dolarów na pakiet pomocy żywnościowej (Durmaz, 2021). Niedługo po wizycie w Mogadiszu (wrzesień 2011 r.), w trakcie debaty wysokiego szczebla na forum Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych premier Erdoğan zaznaczył, że „społeczność międzynarodowa patrzy na cierpienie w Somalii jak na film” i podkreślił, że świat „powinien pilnie stawić czoła tej sytuacji, która jest sprawdzianem [...] człowieczeństwa” (UN News, 2011).

Skala tureckiej pomocy podkreślona została m.in. przez Andrew Harding w jego książce *The Mayor of Mogadishu: a Story of Chaos and Redemption in the Ruins of Somalia*. Autor zwrócił uwagę, że jadąc na lotnisko w Mogadiszu, ujrzał turecki konwój białych ciężarówek z czerwoną flagą, białym półksiężycem i gwiazdą. Jego zdaniem „Turcja – ambitna, zorientowana biznesowo, gotowa by zawstydzić i wstrząsnąć międzynarodową pomocą dla Somalii «bez ceregieli» wkraczała do [Somalii] jakby był[a] zupełnie bezpiecznym miejscem” (Wódka, 2019, s. 280). Rozpoczęta przez Turcję akcja humanitarna

stanowiła początek działalności większości organizacji międzynarodowych i misji dyplomatycznych i „coś w rodzaju efektu katalizacyjnego dla społeczności udzielającej [Somalii] pomocy”. Na temat tureckiej akcji wypowiedział się m.in. ambasador Wielkiej Brytanii w Somalii Matt Baugh, który zwrócił uwagę, że stanowiący przykład „Turcy pokazali, co można zrobić operacyjnie [tworząc] silną siłę polityczną [poprzez swoje zaangażowanie]” (Harding, 2012). Z kolei tempo działań tureckich organizacji, wolontariuszy i pracowników zastępcą koordynatora ONZ ds. pomocy humanitarnej w Somalii Killian Kleinschmidt uznał za wzór dla społeczności międzynarodowej. Zwrócił jednak uwagę, iż atut tureckich działań stanowią „islamskie korzenie”. Jak zauważa Meliha Benli Altunışık, w rzeczywistości „geografia islamu”, a także „obowiązki” Turcji wobec społeczności muzułmanów pozwalają władzom tego państwa na większy interwencjonizm, w przeciwieństwie do innych „wschodzących mocarstw”, które są mniej skłonne do kwestionowania suwerenności i norm nieinterwencji (Altunışık, 2022a, s. 6).

Tureckie działania w Somalii pozwoliły w pewnym sensie kontekstualizować samo znaczenie pomocy międzynarodowej (Haşimi, 2014, s. 128–129) i umożliwiły wyjście poza wszelkie „dystanse” (w szczególności emocjonalne), które stworzone zostały przez ustalony światowy system państw narodowych. Odbiorca pomocy przestał być postrzegany jako „cudzoziemiec w potrzebie”, a stał się „żywą jednostką”, będącą symbolem globalnej niesprawiedliwości i błędnej polityki „innych państw”, dominujących na arenie międzynarodowej. Pomoc międzynarodowa stała się zatem naturalną częścią samego pojmowania Turcji, a nie wynikiem kalkulacji strategicznej, sojuszu politycznego czy wyrazu solidarności.

Władze Turcji zdawały sobie sprawę, że pomoc nadzwyczajna nie zapewni zrównoważonego rozwoju i stabilności Somalii nawet w momencie pokonania klęski głodu. Zdywersyfikowano zatem zaangażowanie, podejmując wiele inicjatyw, począwszy od projektów humanitarnych, poprzez pomoc rozwojową, a skończywszy na budowaniu somalijskiej państwowości. Rozwój dyplomacji humanitarnej Turcji nastąpił w kierunku bardziej dwustronnego zaangażowania o wielowymiarowym wpływie. Podejście to implikowało potrzebę budowania zdolności państwa somalijskiego do świadczenia usług w sektorach zdrowia, edukacji i bezpieczeństwa (Durmaz, 2021).

Napływająca z islamskim przesłaniem solidarności pomoc ukazała „turecki model” dyplomacji humanitarnej oparty na demokratycznych rządach oraz wartościach islamskich. Zawierał on – poza ambitnymi planami rozwoju – również retorykę „wzywającą do ostrożności przed zachodnimi interwencjami” (Durmaz, 2021).

Zaangażowanie w Somalii głęboko wpłynęło na rosnącą pozycję Turcji w Afryce. Jednak, jak zauważa Ahmed Guled, w rzeczywistości model turecki stanowi „humanitarną dyplomację przedsiębiorczą” (*humanitarian enterprise diplomacy*), bowiem jej celem było „zdobycie pozbawionych środków do życia somalijskich serc i poparcie skorumpowanych elit politycznych, które czerpią korzyści z uzależnienia pomocy od Zachodu”. Guled uznaje, że Turcja wykorzystała Somalię do inkubacji swoich firm z sektora prywatnego i w tym celu wykreowania swojego pozytywnego wizerunku w innych krajach afrykańskich (Ahmed, 2021). Wniosek ten wynikał z faktu, że na przestrzeni kolejnych lat wiele tureckich firm zaczęło inwestować w Somalii, a niektóre z nich zdobyły lukratywne kontrakty na zarządzanie portem i lotniskiem w Mogadiszu. Niemniej jednak w tzw. międzyczasie wielu somalijskich przedsiębiorców otworzyło też swoje firmy w Turcji, a dla innych kraj ten stał się celem w zakresie szkolnictwa wyższego czy turystyki zdrowotnej (Mukhtar, 2021). Pragnąc zabezpieczyć swoje strategiczne interesy w Somalii, Turcja zbudowała też akademię wojskową TURKSOM na obrzeżach Mogadiszu, w celu wyszkolenia somalijskich żołnierzy. Zdaniem Ibrahima Mukhtara państwo to dostrzegło okazję do wykorzystania tego, co postrzega jako wyłaniający się wielobiegunowy światowy porządek i wzmocnienia swojej pozycji regionalnego mocarstwa (Mukhtar, 2021). Za pośrednictwem „integralnej mocy” i dzięki połączeniu swojej „miękkiej siły” w Somalii i całym regionie z narzędziami „twardej siły” możliwe stało się zabezpieczenie własnych narodowych oraz strategicznych celów.

PODSUMOWANIE

Dyplomacja humanitarna stanowi jedną z istotnych form działania Turcji na arenie międzynarodowej i element jej *soft power*. Kontekst historyczny uzasadnia stosowanie tej formy współpracy w odniesieniu

do trwałej tradycji pomocy humanitarnej, która wywodzi się z historii i kultury tego państwa. Wykraczając poza pomoc humanitarną, dyplomacja humanitarna Turcji łączy w sobie zasady humanitaryzmu oraz zrównoważonego rozwoju i opiera się na skoordynowanej działalności aktorów państwowych i niepaństwowych (Bogatyreva, 2022, s. S1364). Dzięki niej Turcja ma możliwość legalnego „wjazdu” do stref niestabilnych i szansę na realizację dalszych planów współpracy w zakresie rozwoju oraz bezpieczeństwa z partnerami z Azji i Afryki. Ponadto tureckie zaangażowanie pozwala określić pozycję i rolę tego państwa jako „apolitycznego i bezinteresownego” donatora, podejmującego działania normatywne w stosunkach międzynarodowych. Jednak model tureckiej polityki zagranicznej wykracza poza pomoc humanitarną, łącząc tę formę z projektami rozwojowymi (wymagającymi długoterminowego zaangażowania), umowami biznesowymi, kwestią budowania pokoju oraz stabilnych stosunków politycznych z partnerami. To wszystko pozwala na określenie tureckiej polityki zagranicznej zarówno jako humanitarnej i normatywnej, jak i przedsiębiorczej.

BIBLIOGRAFIA

- Ahmed, G. (2021, 21 października). *Far from a benefactor, the Turkish government is exploiting Somalia's fragility*. <https://www.mei.edu/publications/far-benefactor-turkish-government-exploiting-somalias-fragility> (dostęp: 22.04.2024).
- Altunışık, M.B. (2019). *Turkey's Humanitarian Diplomacy: The AKP Model*. <https://www.cmi.no/publications/6973-turkeys-humanitarian-diplomacy-the-akp-model> (dostęp: 22.04.2024).
- Altunışık, M.B. (2022a). Humanitarian diplomacy as Turkey's national role conception and performance: evidence from Somalia and Afghanistan. *Southeast European and Black Sea Studies*, 23(3), 657–673.
- Altunışık, M.B. (2022b, 11 listopada). *The Soft Power of Turkey in International Relations*. <https://www.uikpanorama.com/blog/2022/11/11/ma/> (dostęp: 22.04.2024).
- Barburska, O. (2016). Podstawy normatywne funkcjonowania Unii Europejskiej w stosunkach międzynarodowych – ujęcie teoretyczne. *Stosunki Międzynarodowe – International Relations*, 52(4), 67–89.
- Bieńczyk-Missala, A. (2016). Państwa jako dawcy pomocy humanitarnej. W P. Grzebyk & E. Mikos-Skuza (Red.), *Pomoc humanitarna w świetle*

- prawa i praktyki* (s. 99–115). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.
- Bogatyreva, O. (2022). Humanitarian Diplomacy: Modern Concepts and Approaches. *Herald of the Russian Academy of Sciences*, 92(Suppl. 14), S1349–S1366.
- De Lauri, A. (2018). *Humanitarian Diplomacy: A New Research Agenda*. <https://www.cmi.no/publications/6536-humanitarian-diplomacy-a-new-research-agenda> (dostęp: 22.04.2024).
- Durmaz, M. (2021, 25 sierpnia). *A decade of Turkey's rise in Somalia*. <https://www.trtworld.com/magazine/a-decade-of-turkey-s-rise-in-somalia-49451> (dostęp: 22.04.2024).
- Futák-Campbell, B. & de Sauvage Nolting, B. (2022). Turkey as Normative Power: Connections with the Muslim Brotherhood during the Arab Spring. *Uluslararası İlişkiler*, 19(74), 3–19.
- Gilley, B. (2015). Turkey, Middle Powers, and the New Humanitarianism. *Perceptions*, XX(1), 37–58.
- Grzebyk, P. & Mikos-Skuza, E. (2016). *Pomoc humanitarna – uwagi wstępne*. W P. Grzebyk & E. Mikos-Skuza (Red.). *Pomoc humanitarna w świetle prawa i praktyki* (s. 7–14). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.
- Harding, A. (2012, 22 lutego). *Turkey – Somalia aid pioneers?*. <https://www.bbc.com/news/world-africa-17124899> (dostęp: 22.04.2024).
- Haşimi, C. (2014). Turkey's Humanitarian Diplomacy and Development Cooperation. *Insight Turkey*, 16(1). <https://www.insightturkey.com/articles/turkeys-humanitarian-diplomacy-and-development-cooperation> (dostęp: 22.04.2024).
- Manners, I. & Diez, T. (2007). Reflecting on Normative Power Europe. W F. Berenskoetter & M.J. Williams (Red.), *Power in World Politics* (s. 173–188). New York: Routledge.
- Manners, I. (2009). *The Concept of Normative Power in World Politics*. https://www.diis.dk/graphics/Publications/Briefs2009/B09_maj_Concept_Normative_Power_World_Politics.pdf.
- Minear, L. & Smith, H. (2007). *Humanitarian Diplomacy – Practitioners and their Craft*. Tokyo–New York: UN University Press.
- Ministry of Foreign Affairs, Republic of Türkiye (2023a). *Final Declaration of the Fifth Annual Ambassadors Conference*. https://www.mfa.gov.tr/final_declaration_of_the_fifth_annual_ambassadors_conference.en.mfa (dostęp: 22.04.2024).
- Ministry of Foreign Affairs, Republic of Türkiye (2023b). *Turkish Emergency Humanitarian Assistance*. <https://www.mfa.gov.tr/humanitarian-assistance-by-turkiye.en.mfa> (dostęp: 22.04.2024).

- Mukhtar, I. (2021, 19 sierpnia). *OPINION – Turkey’s growing smart power in Somalia. Turkey’s growing smart power approach in Somalia significant for both sides*. <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/opinion-turkey-s-growing-smart-power-in-somalia/2340384> (dostęp: 22.04.2024).
- Niemiec, J. (2019). Turecka koncepcja regionalna w odniesieniu do państw muzułmańskich. *Analiza Zakładu Bezpieczeństwa Narodowego UJ*, 1(40), 1–7.
- Nocoń, J. (2017). Dylematy analizy teoretycznej struktury wiedzy o polityce. *Studia Politologiczne*, 46, 17–28.
- PCK (2020). *Polityka Dyplomacji Humanitarnej – Memorandum Wyjaśniające*. https://pck.pl/wp-content/uploads/2020/10/polityka_dyplomacji_humanitarnej.pdf.
- Sadık, G. & Zorba, H. (2017). Humanitarian Diplomacy for Syrian Refugees and Turkey-EU Relations. *GÖÇ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ THE JOURNAL OF MIGRATION STUDIES*, 3(2), 10–38.
- Skolimowska, A. (2015). The European Union as a ‘Normative Power’ in International Relations. Theoretical and Empirical Challenges. *Yearbook of Polish European Studies*, 18, 111–132.
- Szyszlak, E. (2021). Selected Instruments of Turkish Soft Power in Europe. *Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych AMW*, 13(4), 177–190.
- Tekin, A. (2005). Future of Turkey–EU relations: a civilisational Discourse. *Futures*, 37, 287–302.
- Türk Kızılay (2023a). *Tarihçemiz*. <https://www.kizilay.org.tr/kurumsal/tarihcemiz> (dostęp: 22.04.2024).
- Türk Kızılay (2023b). *Uluslararası Yardımlar*. <https://www.kizilay.org.tr/neler-yapiyoruz/uluslararasi-yardimlar> (dostęp: 22.04.2024).
- Türkcan, M.L. & Çetin, O.A. (2018). *Setting-an-Example_Turkeys-Humanitarian-Role, Conference Report*. https://researchcentre.trtworld.com/wp-content/uploads/2021/03/Setting-an-Example_Turkeys-Humanitarian-Role.pdf.
- Turkish Red Crescent (2022). *Activity Report For 2021*. <https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/turkish-red-crescent-2021-activity-report-15-06-2022-36433932.pdf>.
- Ulusoy, H. (2023). The Evolution Of Turkish Humanitarian Diplomacy in The Centenary of the Republic: Constructivist Perspective. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 21, 726–742.
- UN News (2011, 23 września). *Tragedy of Somalia shames the world, Turkish leader tells UN*. <https://news.un.org/en/story/2011/09/388502> (dostęp: 22.04.2024).
- Weber, M. (2004). *Racjonalność, władza, odczarowanie*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

Wódka, J. (2019). *Polityka zagraniczna średniej potęgi. Turcja jako studium przypadku*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>